

Марија Г. Стојановић¹

Институт за педагошка истраживања,
Београд, Србија

Оригинални
научни рад

Лидија С. Буквић Бранковић

ЦЕПОРА – Центар за позитиван развој деце и омладине,
Београд, Србија

Бранислава Б. Поповић Ђитић

Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и
рехабилитацију, Београд, Србија

Изазови образовно-васпитног процеса у „новој нормалности”: перспектива наставника основних школа

Резиме: У условима пандемије наставници се суочавају са вишеструким изазовима на плану освајивања образовно-васпитне функције школе. За подреде сагледавања изазова наставника приликом организовања образовно-васпитног процеса у измењеним условима функционисања, реализовано је квалитативно истраживање у којем је применом методе полуструктуриране интервјуа испитано 12 представника шест основних школа из различитих региона Србије. Добијени резултати указују на кључне изазове наставника у вези са подредеом дијигналних технолозија и онлајн-алаиа и обезбеђивање „једнаког образовања” за све ученике, суочавање са негативним променама у обрасцима понашања ученика, недостигаак подреде за освајивање ревенитивне улоге школе на плану ризичних понашања ученика, као и на подреде наставника за техничком и стручном подреде у организовању ревенитивног рада са ученицима у актуелним условима. Уважавајући сва ограничења истраживања, оно може послужити као ошити показатељ актуелних подреде наставника за подреде у пандемијском образовању, али и као полазна основа за даља истраживања.

Кључне речи: изазови наставника, пандемијско образовање, промене у понашању ученика, едукативно-ревенитивни рад

¹ marija.stojanovic@ipi.ac.rs

Copyright © 2022 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Пандемија вируса корона донела је бројне изазове на глобалном нивоу, мењајући организацију и функционисање свих друштвених сегмената. Чини се да се образовно-васпитни систем сусрео са највећим изазовима, имајући у виду бројност и разноликост његових актера, као и свеукупне функције и улоге за друштво у целини. Процењује се да је до 1. априла 2020. године у 192 земље уведено затварање школа, што је на глобалном нивоу утицало на чак 1,6 милијарди ученика (UNESCO, n. d.; према: Bishop, 2021).

Од марта 2020. године, увођењем ванредног стања у Србији ради спречавања ширења инфекције, дошло је до нужне трансформације образовно-васпитног процеса, који је са традиционалне наставе пребачен у онлајн-окружење уз имплементацију тзв. наставе на даљину. Настава на даљину организована је до краја школске 2019/20. године кроз емитовање образовних садржаја на каналима Јавног медијског сервиса – РТС 2, РТС 3 и РТС Планета и кроз комуникацију наставника са ученицима и њиховим родитељима посредством различитих алата за интеракцију, сарадњу и дељење садржаја (Ђорђевић и сар., 2021; Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2020). Према резултатима домаћег истраживања спроведеног током 2020. године на узорку од 534 наставника предметне и разредне наставе редовних основних школа на територији АП Војодине, као најкориснија средства за комуникацију и реализацију наставе на даљину наставници су оцењивали Вибер, мејл и разговор телефоном (Ђорђевић и сар., 2021). Уз извештај о степену прилагођавања новонасталим околностима, актери образовно-васпитног процеса и доносиоци одлука су наредну школску годину (2020/21) дочекали спремнији, те је креиран посебан програм основног образовања и васпитања, који је подразумевао примену наставе на даљину или примену образовно-васпитног рада у школи кроз непосредни рад и наставом на

даљину, а у зависности од просторних и кадровских могућности школа (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2020). Образовно-васпитни рад у основној школи током школске 2021/22. године организован је према следећим моделима: I модел – образовно-васпитни рад у школи кроз непосредан рад; II модел – образовно-васпитни рад у школи кроз непосредан рад и наставом на даљину у организацији школе; и III модел – настава на даљину у организацији школе, а одлука о моделу организације наставе доносила се на основу сагледавања карактеристика и ширења епидемије (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2021).

Са појавом пандемије интензивирало се наглашавање предности и бенефита наставе на даљину, попут смањења просторних и временских ограничења, уштеде времена које ученици и наставници проводе на путу до школе, смањења трошкова смештаја и превоза (Mikelić Preradović et al., 2016; према: Cvijetić i sar., 2022), примене властитог темпа учења ученика, подстицања самоактивности, диференцијације и индивидуализације наставног рада (Cvijetić i sar., 2022), коришћења различитих наставних материјала, лакоће међусобног дељења знања (Lovillo & Martí, 2021) итд. На пример, истраживање спроведено крајем августа и почетком септембра 2020. године на узорку од 500 наставника основних и средњих школа са територије централне и јужне Србије показује да испитаници реално сагледавају и препознају предности коришћења образовно-рачунарског софтвера у настави (максимална активност ученика; индивидуализација наставног процеса; модификовање улоге наставника; примена образовно-рачунарског софтвера на свим наставним предметима; мултимедијални приказ наставног садржаја; квалитетно усвајање и мисаона прерада знања; врсте образовно-рачунарских софтвера; образовно-рачунарски софтвер као модалитет дигиталног учења) (Maksimović i sar., 2021).

Међутим, измењени модалитет функционисања образовно-васпитног система несумњиво је наметнуо свим учесницима, непосредним (наставници и ученици) или посредним (родитељи), бројне изазове који су изискивали хитре реакције. Наставници као главни носиоци образовно-васпитног процеса нашли су се на двоструком удару непознанице. Са једне стране, као и сви остали, сусрели су се са новим вирусом и опасностима које он са собом носи, док су се, са друге стране, суочили са притисцима и одговорношћу да наставни процес организују на најбољи могући начин, како образовни исходи ученика не би трпели.

У том смислу, први задатак наставника био је да обезбеде исти квалитет наставе као и пре пандемије, што је захтевало и изузетно развијене дигиталне вештине, које велики проценат наставника у том тренутку није поседовао (Omerdić i sar., 2021). Даље, наставници су морали да се носе са комплексном припремом наставног садржаја у потпуно другачијем окружењу (Hodges et al., 2020), проблемима неравноправног приступа интернету, одређеним породичним проблемима ученика, давањем јасних инструкција онлајн (Gross & Opalka, 2020; Hamilton et al., 2020) итд. Како би наставни процес био сврсисходан, од наставника се очекивало, а и даље се очекује, да минимизирају и компензују негативне последице које настава на даљину неминовно оставља на ученике, њихово академско постигнуће, мотивацију и развојне исходе у целини. У вези са тим, истраживања доследно идентификују изазове који прате образовање у времену пандемије са којима се наставници директно или индиректно суочавају, а они се огледају у: недостатку директног контакта између наставника и ученика и ученика међусобно; присуству техничких проблема; слабим дигиталним вештинама наставника и ученика; недовољно прецизним проверама знања; академској нечеститости ученика; привидном (лажном) присуству ученика у настави; слабом

учењу и припремању ученика за проверу знања; здравственим проблемима услед дуготрајног седења (Blaħušiaková et al., 2021); стављању ученика у неравноправан положај у односу на доступност дигиталних уређаја и интернет везе, те продубљивању неједнакости у образовању (у материјалном, социјалном и интелектуалном смислу); одсуству осећаја припадности одељењу код ученика; немогућности наставника да надгледају процес учења; преоптерећености наставника и ученика (Lalović, 2021); запостављању превентивне функције школе у контексту ризичних понашања ученика (Lang, 2021; Lukavská et al., 2021); забринутости наставника за постигнућа, оцене и страхове ученика (Duraku & Hoxha, 2020); променама у обрасцима понашања ученика (Lopez-Bueno et al., 2021) итд.

Уважавајући ситуацију изазвану пандемијом вируса корона, постављено је квалитативно истраживање ради сагледавања изазова у образовно-васпитном процесу из угла наставника основних школа. Области у којима су процењивани изазови су: услови организовања образовно-васпитног процеса; промене у понашању ученика; и примена активности у контексту превенције ризичних понашања ученика у периоду од почетка пандемије вируса корона (друго полугодиште школске 2019/20. године) до краја школске 2020/21. године.

Методологија истраживања

Узорак. Узорак је чинило 12 представника шест основних школа из различитих региона Србије (Београд, Ниш, Нови Сад, Крагујевац, Лесковац и Нови Пазар), које су учествовале у пројекту „До успеха заједно!” – Превенција ризичних понашања код школске деце кроз спорт и едукацију, реализованог у сарадњи Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС, Министарства здравља РС и Министарства омладине и спорта РС, уз финансијску подршку

Амбасаде Израела и Мисије ОЕБС-а у Србији. Представници школа углавном су били чланови ПП службе или наставници физичког васпитања.

Процедура. Подаци су прикупљени током јуна 2021. године путем полуструктурираних интервјуа. Спроведено је укупно шест полуструктурираних интервјуа са по два представника сваке школе. Представници сваке школе давали су информације о предмету истраживања на основу личног непосредног искуства и на темељу разговора са осталим члановима колектива школе у којој раде. С обзиром на специфичне услове организовања целокупног наставног процеса, интервјуисање је спроведено онлајн, а у зависности од техничких услова и могућности школа коришћене су платформе Зум или Гугл мит. Полуструктуриране интервјуе водиле су две модераторке, које су по образовању мастер дефектолози – специјални педагози. Унапред су дефинисане теме и дата оквирна питања, а њихов редослед зависио је од самог тока интервјуа који су, углавном, усмеравали представници школа. Предвиђено трајање полуструктурираних интервјуа било је ограничено на 60 минута.

Инструменти. На темељу сазнања везаних за специфичности организовања образовно-васпитног процеса током пандемије вируса корона, креирана је листа питања за полуструктурирани интервју. Листом питања обухваћене су следеће тематске целине: услови образовно-васпитног процеса за време пандемије вируса корона; промене у понашању ученика услед пандемије и другачијег модалитета образовно-васпитног процеса; примена активности на плану превенције ризичних понашања ученика током пандемије; и приоритети наставника за даље превентивно деловање у контексту ризичних понашања ученика.

Резултати истраживања са дискусијом

Услови образовно-васпитног процеса за време пандемије вируса корона. На самом почетку полуструктурираних интервјуа са представницима школа дискутовано је о начину организовања, изазовима и тешкоћама образовно-васпитног процеса током школске 2020/21. године.

Како наводе учесници, све школе су током школске 2020/21. године наставу реализовале по комбинованом моделу (непосредна настава са мањом групом ученика и настава на даљину). Посматрајући период од почетка пандемије до јуна 2021. године, када је спроведено истраживање, представници школа истичу да је било најтеже на самом почетку увођења наставе на даљину (друго полугодиште школске 2019/20. године), имајући у виду да већина наставника није била упозната са функционисањем дигиталних технологија и онлајн алата и платформи (енг. *Microsoft Teams, Google Classroom, Viber*). Овакви подаци у складу су са резултатима других истраживања и указују да је са преласком на модел наставе на даљину већина наставника била свесна недовољно развијених дигиталних компетенција, те да су се као највећи проблеми опажали могућност и начин комуникације са ученицима и родитељима (Omerdić i sar., 2021). Како је један од основних предуслова ефикасне имплементације наставе на даљину континуирана обука наставног кадра у области дигиталних технологија (Sharif et al., 2020), Министарство просвете, науке и технолошког развоја организовало је обуку запослених за коришћење онлајн алата и платформи у образовно-васпитном процесу ради припреме за школску 2020/21. годину. Самим тим, почетне тешкоће у организовању наставе на даљину постепено су превазиђене, а како представници свих школа истичу, наставници онлајн-алате актуелно перципирају као изузетно значајан ресурс за организовање традиционалне наставе. Овакви резултати

у складу су са тумачењем аутора (Pehlić, Tufekčić, 2020) да ће алтернативни, онлајн-модалитет организовања наставе постати саставни део редовног образовно-васпитног процеса.

Даље, представници школа наводе да су на остваривање образовно-васпитних исхода и поштовање принципа једнаког образовања за све значајно утицале различите (неједнаке) могућности ученика у приступу дигиталним уређајима и интернет конекцији, али и у добијању потребне подршке и супервизије родитеља и других чланова породице, што је резултирало честим изостајањем одређеног дела ученика са наставе на даљину. Иако су се са овим тешкоћама суочавале све школе, представници две школе извештавају о нешто вишем интензитету оваквих проблема. Сходно томе, трудили су се да свим ученицима омогуће да испрате целокупан наставни процес или надокнаде пропуштено градиво, те навели изнуђена решења таквих ситуација која су се показала као изузетно добри примери интервенција. Наиме, у једној школи су поменуте изазове превазилазили тако што су увели могућност да наставници на портирници школе редовно остављају ученицима писане материјале, те су деца била у прилици да испрате комплетне наставне садржаје. У другој школи су у јулу 2019. године, помоћу педагошког асистента и Мобилног тима за инклузију Рома, организовали интензивну допунску наставу у складу са епидемиолошким мерама за ученике којима су дигитални уређаји били недоступни, а током школске 2020/21. године овакве изазове савладали су тако што је школа обезбедила ученицима да користе таблете у просторијама школе, где им је био доступан интернет, и тако обезбедили да ученици буду укључени у наставу на даљину. Овакви налази у складу су са промишљањима аутора (Ayu & Pratiwi, 2021) да ученици имају различите могућности приступа настави на даљину, односно да немају сви ученици код куће свој радни простор, квалитетну опрему, једнаку способност партиципације и подрш-

ку родитеља (Kostanjevec, 2021; Stepanović, 2020). На темељу таквих разматрања, настава на даљину се посматра као чинилац који подстиче јаз између ученика различитог социоекономског статуса и у другим земљама у развоју (нпр. у Нигерији, Пакистану, Тајланду, Индонезији) (Ayu & Pratiwi, 2021).

Промене у понашању ученика услед пандемије и друштва модалитетна образовно-васпитног процеса. Посебна тематска целина била је посвећена испитивању промена у понашању ученика услед пандемије и последично измењеног модалитета функционисања школа. Како доследно наводе представници свих школа, приметно је да су се пандемија и прелазак на комбиновани модел наставе одразили и на одређене промене у понашању ученика. Најзапаженије промене односе се на одржавање здравог стила живота. Другим речима, евидентан је мањак физичке активности код ученика, те недовољна физичка спремност, а све више ученика има вишак килограма. О паду нивоа физичке активности ученика током пандемије доследно извештавају аутори широм света (Lopez-Bueno et al., 2021; Moore et al., 2020; Peçanha et al., 2020; Sekulić i sar., 2020; Wang et al., 2020).

Како је нужна последица наставе на даљину везаност ученика за екране телефона, таблета или рачунара, приметна је и прекомерна употреба ових уређаја не само за потребе праћења наставног садржаја већ и за прекомерно играње видео-игрица и употребу интернета. Оваква промена идентификује се и у налазима других истраживања (Chen et al., 2021; Lopez-Bueno et al., 2021). Према појединим проценама, употреба дигиталних уређаја (телефона, таблета, рачунара или ТВ-а) код деце током пандемије повећала се у просеку за четири сата дневно (Pietrobelli et al., 2020), а играње видео-игрица, такође, бележи узлазну путању на глобалном нивоу (King et al., 2020).

Јединствени став свих учесника полуструктурираних интервјуа је да се комбиновани модел наставе одразио и на промену ритма спавања ученика, слабију концентрацију, ниску посвећеност школи, академску нечеститост, губитак радних навика ученика и немогућност њиховог усвајања. Налази о оваквој перцепцији наставника наилазе на директну потпору у резултатима бројних истраживања (Lalović, 2021; Lopez-Bueno et al., 2021; Moore et al., 2020; Orgiles et al., 2020; Wang et al., 2020). Како настава на даљину пружа висок степен флексибилности у организовању дневне рутине, али и могућност да се више борави у спаваћој соби или кревету док се прати настава, неминовно долази до тога да се спаваћа соба и кревет повезују са одређеном врстом стимулације, што последично изазива дезорганизацију у уобичајеном функционисању ученика (Becker & Gregory, 2020). Додатно, истраживачки резултати показују да је досада један од најчешћих осећаја које ученици доживљавају током наставе на даљину (Kostanjevec, 2021). Овакви налази кореспондирају и са резултатима истраживања у којима су кључни информанти родитељи. На пример, истраживање спроведено у Италији и Шпанији на укупном узорку од 1143 родитеља показује да чак 76,6% родитеља опажа да је током локдауна (енг. *lock-down*) и наставе на даљину дошло до појаве проблема са концентрацијом деце, 52% њих извештава о присуству досаде код деце, док 31,3% родитеља извештава о осећању усамљености код деце (Orgiles et al., 2020).

Према перцепцији наших испитаника, консеквенце епидемиолошких мера огледају се и у већој изолованости и повучености ученика, као и у неукључивању у социјалне интеракције с вршњацима. Наиме, представници школе извештавају да је пандемија допринела продубљењу овог проблема на начин да су она деца која су већ искључена од стране својих вршњака или су била у ризику од искључивања услед недостатка заједничких активности, сада још

„удаљенија” од социјалних интеракција. Овакве промене потврђују и други истраживачки резултати (Becker & Gregory, 2020; Lopez-Bueno et al., 2021; Vučetić i sar., 2020).

Додатно, запажа се да је у свакој школи обухваћеној истраживањем дошло до појаве одређених специфичних ситуација и проблема. Тако, представници једне школе наводе да се као изузетно негативна последица подељености ученика у групе (ради реализације уживо наставе) дешавало да ученици из различитих група не разговарају међусобно, што је захтевало додатну интервенцију стручне службе школе. Представници друге школе нарочито наглашавају појаву да су родитељи преузимали обавезе ученика, те учествовали у онлајн-активностима уместо њих. Даље, у трећој школи истичу да су ученици били изразито уплашени од вируса корона и да је то довело до промене понашања код њих услед специфичне породичне атмосфере, док представници четврте школе наводе супротну ситуацију – да је у њиховој школи ситуација била релаксацијом, те да су много више проблема имали да објасне ученицима да треба да поштују актуелне епидемиолошке мере.

На крају, учесници полуструктурираних интервјуа извештавају и о одређеним позитивним ефектима рада по комбинованом моделу. Наиме, у једној школи увиђају да ученицима са бихевиоралним проблемима и тешкоћама у учењу услед слабијих интелектуалних капацитета изузетно погодује рад у малим групама, те су код њих приметна побољшања у понашању и исходима учења. Добијени налази нису изненађујући, будући да рад у малим групама омогућује већу посвећеност наставника ученицима којима је то потребно. Сходно томе, и друга истраживања извештавају о позитивним ефектима рада у малим групама током пандемије, који је омогућио примену стила подучавања усклађеног са индивидуалним потребама ученика (Bishop, 2021), а наставници нарочито истичу

напредак у раду са ученицима са посебним потребама (Frederick et al., 2020).

Примена активности на плану превенције ризичних понашања ученика током пандемије. С обзиром на то да је у стандардним условима школовања превенција ризичних понашања ученика једна од основних функција школе (Lukavská et al., 2021), поставља се питање да ли се и у којој мери радило на овом пољу кроз имплементацију различитих ваннаставних, едукативно-превентивних активности. У овом смислу, представници школа имали су униформан одговор да у условима пандемије није било простора за спровођење едукативно-превентивног рада са ученицима. Како наводе, услед преоптерећености ученика, одбијања родитеља да деца учествују у ваннаставним активностима због усмерености на основне предмете и оцене, инсистирања да се смањи време које ученици проводе испред екрана, али и преоптерећености целокупног образовно-васпитног процеса, није било услова за реализацију додатних едукативно-превентивних активности, осим оних које су биле предвиђене обавезним наставним планом и програмом. Одступања у овом смислу примећују се само у једној школи, која је у условима комбиноване наставе едукативно-превентивне материјале инкорпорирала у наставни план и програм, како за индивидуални, тако и за рад са малим групама ученика, али и кроз сарадњу са родитељима, у смислу пружања подршке за што бољи едукативни рад са децом у кућним условима (постављали су онлајн-презентације о, на пример, техникама учења). Чини се да су истраживања о активностима школа на плану превенције ризичних понашања ученика током пандемије тек спорадична. Резултати једног истраживања спроведеног у Чешкој на укупном узорку од 445 школа, чији је циљ био да се утврди пракса превенције одређених облика ризичног понашања ученика (сајбербулинг, ризична употреба интернета, онлајн-коцкање, проблематична употреба онлајн-порнографије, проблематично иг-

рање видео-игрица), потврђују претходна промишљања о ниском ангажовању школа на плану превентивног деловања (око 40% школа реализовало је неки облик едукативно-превентивних активности) (Lukavská et al., 2021). У складу са налазима актуелног истраживања, и други аутори примећују да су огромни изазови у образовању током пандемије оставили мало простора за имплементацију ваннаставних активности које позитивно утичу на социјалне, академске и развојне исходе ученика (Lang, 2021).

Приоритети школа за даље превентивно деловање у контексту ризичних понашања ученика. У погледу приоритета школа за даље превентивно деловање у контексту ризичних понашања ученика, учесници полуструктурираних интервјуа истакли су кључне тачке на које би се требало фокусирати у превенцији ризичних понашања, као и облике подршке који су им потребни за успешан едукативно-превентивни рад. У том смислу, представници школа сагласно препознају потребу за превентивним деловањем у контексту ризичних понашања ученика, кроз примену различитих едукативних и спортских активности, а ради јачања њихових социјалних вештина и испуњавања слободног времена просоцијалним садржајима. На темељу запажених промена у понашању ученика, мишљења су да је ученицима у овом тренутку најпотребнији непосредан рад у школи, као и измештање из наставног контекста путем дружења и заједничких активности. Препознају велики значај у укључивању различитих кооперативних активности уживо и заједничког рада на групној кохезији и тимским циљевима. Са тим у вези, важно је истаћи сутерисања других истраживача да учешће ученика у ваннаставним активностима може и треба бити кључни део напора школа у настојањима поновног успостављања „нормалног” функционисања, неговања друштвене повезаности и максимизирања академског постигнућа (Zaccoletti et al., 2020), те самим тим ублажавања негативних последица социјалне изолације. С

обзиром на то да наши испитаници и те како препознају бенефите едукативно-превентивних активности, нарочито наглашавају потребу за подршком у директном раду са ученицима (нпр. волонтерски или полуволонтерски ангажман младих у реализацији активности), али и за конкретним, опипљивим и практичним алатима и курикулумима за саме едукативно-превентивне активности, који ће им представљати основу за даље осмишљавање активности и омогућити да стечено знање преточе у праксу. Такође, у половини школа из узорка постоји потреба за техничком подршком (стабилна интернет конекција, дигитални уређаји). Ставови наших испитаника поткрепљују се и налазима других аутора заснованих на самоизвештавању ученика, који показују да је ученицима током мера изолације и наставе на даљину највише недостајало дружење са вршњацима, а не занемарује се и недостатак бављења спортским активностима (Jokić-Begić i sar., 2020). Додатно, како актуелни налази и презентовани резултати других студија указују да је затварање школа, уз дужу физичку изолацију од вршњака, наставника, чланова проширене породице и ресурса у заједници значајно утицало на физичко и ментално здравље ученика, одређени аутори сугеришу креаторима политика и доносиоцима одлука да школе убудуће треба да следе мере које неће укључивати социјално дистанцирање ученика на дуже стазе (Lee, 2020). Истакнута потреба за техничком подршком у складу је са налазима истраживача да многе школе немају адекватну опрему за наставу на даљину (интернет конекција, исправни и савремени уређаји који подржавају актуелне онлајн-платформе) (Ауу & Pratiwi, 2021).

Закључак

Резултати спроведеног истраживања јасно идентификују начин функционисања и изазове са којима се наставници основних школа по-

средно или непосредно суочавају приликом својег рада у „новој нормалности”.

На темељу спроведених полуструктурираних интервјуа утврђено је да су школе током школске 2020/21. године наставу организовале по тзв. комбинованом моделу. Посматрајући период од почетка пандемије и увођења ванредног стања у нашој земљи до јуна 2021. године, представници школа идентификују, најпре, изазове наставника везане за употребу дигиталних технологија и онлајн-алата, као и за могућности ученика да приступе настави на даљину. Међутим, протоком времена и снажном вољом свих актера образовно-васпитног процеса почетни изазови су превазиђени, те актуелно наставници дигиталне уређаје и онлајн-алате перципирају као снажан ресурс. Може се рећи да је принудно сналажење наставника у организовању наставе у условима пандемије убрзало имплементацију информационо-комуникационих технологија у образовно-васпитни процес.

Даље, може се закључити да је услед измењеног модалитета функционисања образовно-васпитног процеса дошло до одређених промена у понашању ученика, о чему доследно извештавају представници свих школа из узорка. Према изјавама испитаника, најупадљивије промене односе се на одржавање здравих стилова живота ученика (мањак физичке активности ученика, повећање телесне масе, прекомерно коришћење дигиталних уређаја за играње видео-игрица и употребу интернета, промена ритма спавања, слабија концентрација, ниска посвећеност школи, губитак радних навика ученика и немогућност усвајања истих, већа изолованост и повученост ученика, као и неукључивање у социјалне интеракције с вршњацима). Уважавајући и ставове других аутора, потребно је подржати наставнике да се ефикасно носе са новонасталим проблемима ученика, те организују додатне активности које би позитивно утицале на развојне исходе у целини. Са друге стране,

рад у малим групама нарочито је погодовао ученицима са бихевиоралним проблемима и слабијим интелектуалним капацитетима, што може представљати пример добре праксе који би наставници требало да следе у будућем раду.

Када је реч о примени едукативно-превентивних активности, намеће се закључак да је било веома мало простора за реализацију оваког типа активности током пандемије вируса корона, те су само у једној основној школи успевали да примењују ове активности у посматраном периоду. Услед специфичности организовања образовно-васпитног процеса у условима пандемије, у централном и главном фокусу школа било је имплементирање основног наставног плана и програма. Како школа има веома значајну улогу у превенцији различитих облика ризичног понашања ученика, кроз примену различитих наставних и ваннаставних активности (нпр. реализација тематских предавања, радионица или дискусија, саветодавни рад са ученицима, превенција насиља, тренинзи социјалних вештина итд.), јасно је да је ово сегмент коме треба посветити посебну пажњу у актуелним условима функционисања образовно-васпитног система.

По питању идентификованих приоритета за превентивно деловање у контексту ризичних понашања ученика, представници школа најпре истичу потребу за подршком у директном раду са ученицима кроз различите коопера-

тивне активности, којима ће се јачати социјалне вештине ученика, групна кохезија и слободно време испунити просоцијалним садржајима, али и потребу за додатном техничком подршком. Осим унапређења знања, школе су отворене и за подршку у виду практичних алата и курикулума који би им служили као полазна основа за даље осмишљавање активности. У овом смислу, неопходно је уважити потребе школа, те кроз различите обуке оснажити запослене да у измењеним условима функционисања примењују разноврсне превентивне активности прилагођене потребама ученика.

Иако ово истраживање има своја ограничења, која се првенствено огледају у примењеној методологији (мали узорак, уважавање перцепције представника школа као општег става свих запослених, занемаривање утицаја социодемографских карактеристика испитаника на опажање изазова у образовно-васпитном процесу, немогућност извођења узрочно-последичних веза итд.), оно може послужити као општи показатељ актуелних потреба наставника за подршком у ношењу са изазовима у условима пандемијског образовања. Такође, истраживање може послужити као полазна основа будућих опсежних истраживања на узорцима наставника, ученика и родитеља ради детаљне анализе изазова и тешкоћа, како у организацији наставног процеса, тако и на личном (менталном, физичком, емоционалном и социјалном) плану.

Литература

- Ayu, M. & Pratiwi, Z. F. (2021). The implementation of online learning in English language teaching during pandemic: The teacher's voice. *Journal of Research on Language Education*, 2 (2), 93-99. <https://doi.org/10.33365/jorle.v2i2.1316>
- Becker, S. P. & Gregory, A. M. (2020). Editorial perspective: Perils and promise for child and adolescent sleep and associated psychopathology during the COVID-19 pandemic. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 61 (7), 757-759. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13278>
- Bishop, P. A. (2021). Middle grades teacher practices during the COVID-19 pandemic. *RMLE Online*, 44 (7), 1-18. <https://doi.org/10.1080/19404476.2021.1959832>

- Blahušiaková, M., Mokošová, D. & Šoltés, E. (2021). Education in online environment from students' and teachers' perspective. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCR-SEE)*, 9 (2), 203-226. <https://doi.org/10.23947/2334-8496-2021-9-2-203-226>
- Chen, I. H., Chen, C. Y., Pakpour, A. H., Griffiths, M. D., Lin, C. Y., Li, X. D. & Tsang, H. W. (2021). Problematic internet-related behaviors mediate the associations between levels of internet engagement and distress among schoolchildren during COVID-19 lockdown: A longitudinal structural equation modeling study. *Journal of Behavioral Addictions*, 10 (1), 135-148. <https://doi.org/10.1556/2006.2021.00006>
- Cvijetić, M. M., Marić, M. R. i Beljanski, M. B. (2022). Prednosti i nedostaci nastave na daljinu iz ugla nastavnika i roditelja. *Inovacije u nastavi*, 35 (2), 1-15. <https://doi.org/10.5937/inovacije2202001C>
- Đorđić, D. M., Cvijetić, M. M. i Damjanović, R. D. (2021). Iskustva učitelja i nastavnika tokom realizacije nastave na daljinu usled pandemije virusa korona (COVID-19). *Inovacije u nastavi*, 34 (2), 86-103. <https://doi.org/10.5937/inovacije2102086D>
- Duraku, Z. H. & Hoxha, L. (2020). *The impact of COVID-19 on education and on the well-being of teachers, parents, and students: Challenges related to remote (online) learning and opportunities for advancing the quality of education*. Retrieved October 26, 2021. from [www: https://www.researchgate.net/publication/341297812_The_impact_of_COVID-19_on_education_and_on_the_well-being_of_teachers_parents_and_students_Challenges_related_to_remote_online_learning_and_opportunities_for_advancing_the_quality_of_education](https://www.researchgate.net/publication/341297812_The_impact_of_COVID-19_on_education_and_on_the_well-being_of_teachers_parents_and_students_Challenges_related_to_remote_online_learning_and_opportunities_for_advancing_the_quality_of_education).
- Frederick, J. K., Raabe, G. R., Rogers, V. R. & Pizzica, J. (2020). Advocacy, collaboration, and intervention: A model of distance special education support services amid COVID-19. *Behavioral Analysis Practice*, 13 (4), 748-756. <https://doi.org/10.1007/s40617-020-00476-1>
- Gross, B. & Opalka, A. (2020). *Too many schools leave learning to chance during the pandemic*. Retrieved October 26, 2021. from https://www.crpe.org/sites/default/files/final_national_sample_brief_2020.pdf.
- Hamilton, L. S., Kaufman, J. H. & Diliberti, M. (2020). *Teaching and leading through a pandemic: Key findings from the American educator panels spring 2020 COVID-19 surveys*. Retrieved October 26, 2021. from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA168-2.html.
- Hodges, C. B., Moore, S., Lockee, B. B., Trust, T. & Bond, M. A. (2020). *The difference between emergency remote teaching and online learning*. Retrieved October 28, 2021. from <https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/104648/facdev-article.pdf?sequence=1>
- Jokić-Begić, N. i sar. (2020). *Kako smo? Život u Hrvatskoj u doba korone: Preliminarni rezultati istraživačkog projekta*. Posećeno 30. oktobra 2021. na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg:1823>.
- King, D. L., Delfabbro, P. H., Billieux, J. & Potenza, M. N. (2020). Problematic online gaming and the COVID-19 pandemic. *Journal of Behavioral Addictions*, 9 (2), 184-186. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00016>
- Kostanjevec, D. (2021). Kako motivirati učenike kod nastave na daljinu. *Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*, 4 (6), 255-262.
- Lalović, Z. (2021). Research on the organization of distant teaching and learning in primary and secondary schools in Montenegro during COVID-19 (2nd Part). *Vaspitanje i obrazovanje – časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 46 (1), 27-48.
- Lang, C. (2021). Extracurricular activities can play a central role in K-12 education. *Phi Delta Kappan*, 102 (8), 14-19.

- Lee, J. (2020). Mental health effects of school closures during COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4 (6), 421. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30109-7](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30109-7)
- López-Bueno, R., López-Sánchez, G. F., Casajús, J. A., Calatayud, J., Tully, M. A. & Smith, L. (2020). Potential health-related behaviors for pre-school and school-aged children during COVID-19 lockdown: A narrative review. *Preventive Medicine*, 143 (106349), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2020.106349>
- Lovillo, M. D. P. O. & Martí, D. J. G. (2021). Online teaching at the Universidad Veracruzana: Emerging strategies and challenges. *Inovacije u nastavi*, 34 (4), 51-63. <https://doi.org/10.5937/inovacije2104051P>
- Lukavská, K., Burda, V., Lukavský, J., Slussareff, M. & Gabrhelík, R. (2021). School-based prevention of screen-related risk behaviors during the long-term distant schooling caused by COVID-19 outbreak. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (16), 8561-8571. <https://doi.org/10.3390/ijerph18168561>
- Maksimović, J. Ž., Osmanović-Zajić, J. S. i Bandur, V. R. (2021). Samoprocena osposobljenosti nastavnika za primenu obrazovno-računarskog softvera u vaspitno-obrazovnoj praksi. *Inovacije u nastavi*, 34 (2), 130-145. <https://doi.org/10.5937/inovacije2102130M>
- Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja RS (2020). *Stručno uputstvo za organizaciju i realizaciju obrazovno-vaspitnog rada u osnovnoj školi u školskoj 2020/2021. godini*. Posećeno 29. 10. 2021. na: <https://www.mpn.gov.rs/uputstva-za-organizovanje-i-realizaciju-nastave-u-osnovnoj-i-srednjoj-skoli-kao-i-omerama-zastite-zdravlja-ucenika-i-zaposlenih-u-skolama/>.
- Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja RS (2021). *Stručno uputstvo za organizaciju i realizaciju obrazovno-vaspitnog rada u osnovnoj školi u školskoj 2021/2022. godini*. Posećeno 29. 10. 2021. na: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/08/Strucno-uputstvo-za-organizaciju-i-realizaciju-obrazovno-vaspitnog-rada-u-OS-2021-22.pdf.
- Moore, S. A. et al. (2020). Impact of the COVID-19 virus outbreak on movement and play behaviours of Canadian children and youth: A national survey. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 17 (85), 1-11. <https://doi.org/10.1186/sl2966-020-00987-8>
- Omerdić, N., Ridić, M. i Kerić, A. (2021). Online nastava – novi izazovi u obrazovanju. U: Nesimović, S. i Nikšić, E. (ur.). *Prozor u svet obrazovanja, nauke i mladih* (369-383). Druga međunarodna naučno-stručna konferencija održana u Sarajevu, 21-22. maj 2021. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet.
- Orgilés, M., Morales, A., Delvecchio, E., Mazzeschi, C. & Espada, J. P. (2020). Immediate psychological effects of the COVID-19 quarantine in youth from Italy and Spain. *Frontiers in Psychology*, 11 (579038), 1-10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.579038>
- Peçanha, T., Goessler, K. F., Roschel, H. & Gualano, B. (2020). Social isolation during the COVID-19 pandemic can increase physical inactivity and the global burden of cardiovascular disease. *American Journal of Physiology – Heart and Circulatory Physiology*, 318 (6), 1441-1446. <https://doi.org/10.1152/ajpheart.00268.2020>
- Pehlić, I., Tufekčić, N. (2020). Percepcija kvaliteta školskog života učenika u redovnoj i onlajn nastavi u toku pandemije korona virusa. U: Arnaut, A. (ur.). *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Zenici* (177-193). Zenica: Univerzitet u Zenici, Filozofski fakultet.
- Pietrobelli, A. et al. (2020). Effects of COVID-19 lockdown on lifestyle behaviors in children with obesity living in Verona, Italy: A longitudinal study. *Obesity*, 28 (8), 1382-1385. <https://doi.org/10.1002/oby.22861>

- Sekulic, D., Blazevic, M., Gilic, B., Kvesic, I. & Zenic, N. (2020). Prospective analysis of levels and correlates of physical activity during COVID-19 pandemic and imposed rules of social distancing; gender specific study among adolescents from Southern Croatia. *Sustainability*, 12 (10), 1–13. <https://doi.org/10.3390/su12104072>
- Sharif, B. A., Marouf, H. & Ali, N. A. (2020). The Role of Strategic Transformation in the University Education Management. *The Scientific Journal of Cihan University – Sulaimaniya*, 4 (2), 140–161. <https://doi.org/10.25098/4.2.26>
- Stepanović, S. (2020). Uticaj pandemije virusa korona na obrazovanje. *Nastava i vaspitanje*, 69 (2), 183–196. <https://doi.org/10.5937/nasvas2002183S>
- Vučetić, I., Vasojević, N. i Kirin, S. (2020). Mišljenje učenika srednjih škola u Srbiji o prednostima onlajn učenja tokom pandemije Covid-19. *Nastava i vaspitanje*, 69 (3), 345–359. <https://doi.org/10.5937/nasvas2003345V>
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J. & Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak. *The Lancet*, 395 (10228), 945–947. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30547-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30547-X)
- Zaccoletti, S., Camacho, A., Correia, N., Aguiar, C., Mason, L., Alves, R. A. & Daniel, J. R. (2020). Parents' perceptions of student academic motivation during the COVID-19 lockdown: A cross-country comparison. *Frontiers in Psychology*, 11 (592670), 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.592670>

Summary

In the situation of the pandemic teachers face multiple difficulties in terms of achieving the educational function of the school. In order to understand the challenges faced by primary school teachers when organizing the educational process under changed conditions, a qualitative research was conducted in which 12 representatives of six primary schools from different regions of Serbia were interviewed using the semi-structured interview method. The obtained results point to the initial challenges of teachers in terms of using digital technologies and online tools and ensuring “equal education” for all students, dealing with negative changes in student behaviour patterns, a lack of space for the implementation of the school’s preventive role in terms of risky student behaviour, as well as to teachers’ needs for technical and professional support in organizing preventive work with students in current conditions. Taking into account all the limitations of the research, it can serve as a general indicator of the current needs of teachers for support in pandemic education, but also as a starting point for further research.

Keywords: *challenges for teachers, pandemic education, changes in students’ behaviour, educational-preventive work*